

Franz Karl Praßl

Az alleluja és a húsvétot ünneplő keresztény

A zene mint a húsvéti ötven nap liturgiájának meghatározó eleme

Az „Egyházi év rendje” című dokumentum a következőket állapítja meg a húsvéti időről: „A feltámadás vasárnapjától pünkösddvasárnapig terjedő időszakot egyetlen ünnepként üljük mint az Úr nagy napját. Minde-
nekelőtt ezekben a napokban énekeljük az alleluját.” (Nr. 22.)¹

Franz Karl Praßl a grazi Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tagozatának professzora. Az eredetileg német publikációra szánt cikkből (*Das Halleluja und der österliche Christ. Musik als prägendes Element in der Liturgie der fünfzig Tage*) elhagytuk, pontozással jelölve, a német népénekes anyagról szóló részleteket és – jelölés nélkül – a jegyzetek latin idézeteit.

Mivel az említett dokumentum túlnyomórészt inkább az egyházi év technikai leírását adja, semmint teológiai értelmezését, könnyen formálisan értelmezhetik a fenti utalást, hogy mindenekelőtt a Szent Ötvennapban kell énekelni az alleluját. Úgy vélem azonban, hogy itt elsősorban az ötven nap ünneplésének liturgikus-teológiai értelmezéséről van szó: egy olyan értelmezésről, melyet igazán csak az ének és zene istentiszteleti szerepének teológiai megfontolása világít meg. Miért is éneklünk tehát alleluját, és miért énekeljük különösen a húsvéti időben?

Az alleluja, számos egyházi író fejtegetései szerint, a húsvétot ünneplő keresztény ember par excellence kifejezése, vagyis az „új ember” kifejeződése, azé, aki Teremtőjének és Megváltójának a liturgiában és egész életében új éneket énekel. Mielőtt az allelujának e mélyebb értelmezéséhez hozzáfognánk, vizsgáljuk meg az „Egyházi év rendje” fenti kijelentését a liturgikus megújulásra vonatkozó, az utóbbi 30 évben megjelent egyházi dokumentumok idevágó kijelentéseinek szélesebb kontextusában – mintegy keretet adva saját gondolatainknak. A liturgiára vonatkozó alapvető, valamint egyes aspektusaira vonatkozó speciális meggondolások jól kiegészítik egymást, amikor meg akarjuk határozni a liturgikus ének helyét a liturgia egészében.

1 „Grundordnung des Kirchenjahres und des Neuen Römischen Generalkalenders” [Az egyházi év és az új római naptár alaprendelkezései], in: *Die Feier der heiligen Messe. Meßbuch. Für die Bistümer des deutschen Sprachgebiets* [A szentmise ünneplése. Miskönyv a német nyelvterület püspökségei számára]. Freiburg stb. 1975. skk., I. rész, 74*-94*. – A szentmise ünneplésére vonatkozó legfontosabb dokumentumok összefoglalása: *Dokumente zur Meßfeier* [A szentmise ünneplésének dokumentumai]. Texte der Liturgischen Kommission für Österreich Nr. 10. Salzburg 1985. Az itt idézett szöveg a 121. oldalon található.

Talán ez a fajta „együttlátás” épp az egyházi zene megalapozásának kérdésében bölcs megközelítési módja annak az igazságnak, mely Balthasar bíboros megfogalmazásában „szimfonikus” igazság,² azaz, nem következtető (diszkurzív) elhatárolással, hanem az egyes szólamok rendezett összhangjában bontakozik ki.

A liturgia az élet ünnepe. Megváltásunk műve történik benne, melyet Krisztus, az Úr vitt végbe különösen a húsvéti misztérium által: Jézus halála és feltámadása által újáteremtett az élet.³ A feltámadás ötvennapos ünnepelése arra emlékeztet bennünket, hogy a keresztség és a Lélek kiáradása által részesültünk ebben az új életben, amelynek a mennyek országában való beteljesedése felé zarándokolunk. A földi liturgia elővételezése a mennyeknek, mintegy megízlelése az eljövendőnek, amint a Liturgikus Konstitúció fogalmaz, majd így folytatja: „A földi liturgiában a mennyei seregek teljességével énekeljük az Úrnak a dicsőség himnuszát.”⁴ Énekelni kell a földi liturgiában, mert és ahogyan a mennyekben is énekelnek – mondhatjuk a Szentírás utolsó könyvének képszerű beszédével. Ezért joggal állíthatjuk, hogy az éneklés a liturgia eszkhatologikus dimenziójának lényeges kifejeződése; a zene erőteljesen és behatóan hívja fel a figyelmet az eljövendő élet örömeire, a zene „praeludium vitae aeternae”, az örök élet előjátéka. A liturgikus zenének ez az aspektusa nagyon jelentős annak az ötven napnak a szempontjából, melyben a húsvéti misztériumot dimenzióinak teljességében ünnepeljük. Különösképp érvényes itt mindaz, ami a Liturgikus Konstitúció 113. cikkelyében áll: „A liturgikus cselekmény akkor kapja legnemesebb kifejezését, amikor az istentiszteletet ünnepélyesen, énekkel végzik, ha az oltárnál szolgálók együttműködnek és a nép cselekvően részt vesz benne.”⁵ A Liturgikus Konstitúció jelenlegi fordításai a latin *forma nobilior* fordulatot „legnemesebb forma”-ként adják vissza. Az 1967-ben kiadott „Musicam sacram” instrukció 5. fejezete tartalmi bővítéssel idézi ezt a 113. szakaszt: Nemcsak az „ünnepélyes” istentisztelet, hanem minden liturgikus cselekmény énekelve nyeri el legnemesebb formáját.⁶ A német fordítások következetlen szószerintiséggel „vornehmere Form” (nemesebb forma)-ként adják vissza ezt a kifejezést.⁷ Ne

2 Hans Urs von Balthasar: *Die Wahrheit ist symphonisch. Aspekte des christlichen Pluralismus*. [Az igazság szimfonikus. A keresztény pluralizmus szempontjai.] Kriterien 29. Einsiedeln 1972.

3 Vö. SC [= Sacrosanctum Concilium, konstitúció a szent liturgiáról] 2,5,7.

4 SC 8.

5 SC 113. (Lásd az új Katekizmus erre vonatkozó cikkelyeit lapunk első számának 19-20. oldalain Török József cikkében, a Szerk.)

6 „Nemesebb formáját nyeri el a liturgikus cselekmény, ha énekelve végzik...”, in: „Musicam sacram” [Instrukció a zenéről a szent liturgiában] 5. 3. 1967, 5. fejezet. Latin szöveg: Reiner Kaczynski: *Enchiridion Documentorum Instaurationis Liturgicae* I. Torino 1976. 276.

7 Mint a 6. jegyzetben, vagy Heinrich Rennings–Martin Klöckener: *Dokumente zur Erneuerung der Liturgie* [Dokumentumok a liturgia megújításához]. I. Dokumente des Apostolischen Stuhls 1963-1973. Kevelaer 1983. 406. Úgy tűnik, hogy a szöveget mindkét kiadás a „Nachkonziliare Dokumentation” sorozatból vette át. I. kötet, Trier 1967.

mélyedjünk bele most abba, hogy a latin kifejezésnek melyik változat felel meg jobban. Tény, hogy a liturgia húsvéti jellege és eszkatologikus dimenziója fényében az istentiszteleti zene a keresztény kultusznak és üzenetének alapvető aspektusait fedi fel, s ezáltal különleges figyelmet igényelhet magának az istentisztelet elméletében és gyakorlatában egyaránt.

Az ünnep ideje a zene ideje, a sírás idején elhallgat az ének, elnémulnak a hangszerek – ahogy a 137. zsoltárban és az Ószövetség sok hasonló helyén olvassuk. A bevezetésben idézett mondat – mindenekelőtt húsvétkor zeng az alleluja –, rámutat, hogy a húsvét a zene ideje. Ezekben a napokban a zene a szokottnál nagyobb teret kell nyerjen az ünneplésben, különleges jelleget adva ennek az időszaknak. Az 1967-es „Instrukció a zenéről” a liturgikus cselekmények ünnepélyességének különféle fokozatait állapítja meg, melyek nem utolsósorban az éneklés mértékében fejeződnek ki.⁸ A zenei megvalósítás szempontjából a húsvét az elérhető és megkívánt legmagasabb fokot képviseli ebben a rendben. Húsvét ünnepén a lehető legteljesebben énekelt liturgia eszményét kell megvalósítani. Nemcsak a darabok jellege, hanem magának a zenének a mennyisége is segíti kialakítani egy adott liturgikus időszak sajátos jellegét. Húsvétkor tehát nyugodtan lehet kissé több zene a liturgiában, s ezért értelemszerűen kevesebbnek kell lennie a megelőző időszakban. A grazi dómban néhány éve bevezetett „orgonaböjt” egyértelműen jelzi a nagyböjti időszakot, amikor hat héten át szinte alig szólal meg az orgona szólisztikusan, és egyáltalán nem hangzanak el utójátékok. A nyugati egyház „allelujaböjtje” is ilyen jel. Ha tehát a zene az ötvennapos ünneplés meghatározó eleme kell legyen, az nem csak speciális énekek szöveg és dallam szerinti helyes kiválasztásán múlik, hanem a zenének a liturgiában való megjelenése mértékén is. A teljesebb éneklésre és zenélésre való törekvés nemcsak sajátos külső jelleget ad az időszaknak, de jobb, teljesebb lelki értelmezéshez is segít.

Húsvét – alleluja – az örök élet éneke: nem csak napjaink egyházi dokumentumai foglalkoznak e gondolatkörrel. A keresztény ókor és középkor számos lelki íróját is – élükön Szent Ágostonnal – foglalkoztatták ezek a gondolatok. Ha csak néhány gondolatot mutatunk is be az allelujáról és az azt éneklő keresztény emberről, az egyházatyák és a misét magyarázó Karoling-kori ill. későbbi írók kijelentéseiből, nyilvánvaló lesz, hogy a teológiai gondolkodás hagyományának milyen széles folyamába illeszkednek bele a zsinati és zsinat utáni dokumentumokban azok a témakörök, amelyek az ének és a zene teológiai vonatkozásait tárgyalják.

Az első „toposz” a Deutero-Izaiásból valamint számos zsoltárból (pl. Zsol-

8 Musicam Sacram, Art.7. Szó szerint „köztes fokozatról” van szó; az itt említett elvet az „Általános bevezetés a zsolozsmába” Nr. 271. feje ki. Eszerint „az ének különféle mértékű alkalmazása fejezze ki az ünnepélyesség különböző fokozatait”.

tárok 95[96],1: 97[98],1: 149,1) ismert felszólítás: „Énekeljete az Úrnak új éneket!” Csak egy teljesen felületes értelmezés teheti ezt a mondatot új énekeskönyvek címévé, vagy új egyházi dalok védelmezésében teológiailag verhetetlen – mert „bibliai” – érvvé. Természetesen mindig van szükség valami új éneklésére is, és minden nemzedék visszatükröződik a saját énekeiben, de nem ez lebegett a teológusok szeme előtt, amikor a fenti mondatot értelmezték. Számukra sokkal inkább az új emberről volt szó, aki ezt az új éneket éneкли, mert a megváltott, „húsvéti” keresztény az az új ember, aki elvetve a régi kovászt, új éneket énekel. Az „új ének”-toposz, feltűnésétől kezdve, Isten nagy tetteire utal, melyek a jövőben teljeseznek be. Hans-Joachim Kraus írja a 97[98]. zsoltárhoz írott kommentárjában: „Jahve nagy tetteire, melyet az 1-3. zsoltárvers ír le, egy új ének a válasz: egy olyan ének, amely szétfeszíti a teret és időt, amely eszkatologikus ének.”⁹ Ez az új ének az ószövetségi kontextusban is a végső megváltás látomásának kifejeződése.

S ez folytatódik e szövegek keresztény értelmezésének távlatában is. Szent Ágoston így szól a 97[98]. zsoltár magyarázatakor: „Énekeljete az Úrnak új éneket! Az új ember ismeri, a régi nem ismeri. A régi ember a régi élet, az új ember az új élet. A régi élet Ádámtól származik, az új élet Krisztusban formálódik.”¹⁰ Hasonlóképpen az új ének éneklésére felszólító 149. zsoltár magyarázatában: „Régi ember – régi ének, új ember – új ének. Régi szövetség – régi ének, új szövetség – új ének. A régi szövetségben ideiglenes és földi ígéretek vannak. Aki földi dolgokat szeret, az régi éneket énekel; aki új éneket akar énekelni, az örökkévalókat szereti. [...] Az örök élet maga Krisztus. [...] Mindazok, akik a Krisztusban újjászülettek, hogy már az élethez kezdjenek tartozni, új éneket énekelnek.”¹¹ „És ez az ének a béke és szeretet éneke.”¹² A 143[144]. zsoltárról szóló beszédben Szent Ágoston így fejti ki ezt az utóbbi gondolatot: „(Szeretetből fakad az új ének), mert az Írásban ez áll: Új éneket éneklek néked, ó Isten, tízhúrú hárfán [Vulgáta: tízhúrú pszaltériumon] mondok zsoltárt néked. [Zsolt 143,9] A pszaltérium tíz húrja a Törvény tíz parancsát jelképezi. Az éneklés és a hárfajáték azonban mindig szeretetből fakad. A régi ember ugyanis félelemben él, az új pedig szeretetben. Így különböztetjük meg a két szövetséget, a régit és az újat is. Az Apostol [Gal. 4,22-25] allegorikusan azt mondja, hogy ezeket Ábrahám két fia, a szolgától és a szabad asszonytól való jelképezi: Ezek az asszonyok a két szövetséget példázzák. A szolgaság ugyanis félelmet szül, a szabadság szeretetet. Másutt pedig így ír: „Nem a szolgaság lelkét kaptátok ugyanis, hogy ismét

9 Hans-Joachim Kraus: *Psalmen*. 2. Teilband. Psalmen 60–150. Biblischer Kommentar, Altes Testament XV(2), Neukirchen-Vluyn 6/1989, 847. Vö. Alfons Deissler: *Die Psalmen*. Düsseldorf 1964. 385.

10 *Enarr. in Ps.* 97,1 (CCSL 39, 1372).

11 *Enarr. in Ps.* 149,1 (CCSL 40,2178).

12 *Enarr. in Ps.* 149,2 (uo.)

félelemben éljetez, hanem a fogadott fiúság Lelkét kaptátok, akiben azt kiáltjuk: Abba, Atyám! [Róm 8,15-16]. János is ezt mondja: A szeretetben nincsen félelem, a teljes szeretet kiűzi a félelmet. [1Jn 4,18]. A szeretet tehát új éneket énekel. Lehet ugyan tízhúrú pszaltériuma a régi emberben levő szolgai félelemnek – hiszen a testies zsidóknak is megadatott a törvény tíz parancsa –, de nem énekelheti pszaltériumán az új éneket, mert a Törvény uralma alatt áll, s nem képes azt betölteni. Kezében van hangszere, de nem játszik rajta, megterheli, nem ékesíti a pszaltériuma. Aki azonban nem a Törvény alatt, hanem a kegyelemben él, az teljesíti a Törvényt, mert nem teher számára, hanem ékesség, nem kín a rettegőnek, hanem dísz a szeretetőnek, mert a Szeretet Lelkétől lánggra lobbanva éneklí az új éneket a tízhúrú pszaltériummal.”¹³

A szentpáli teológia központi témájához fűzött gondolatok abban a híres mondatban érik el csúcspontjukat, amelyet Ágoston egy templomszentelési beszédben mondott: „*Cantare amantis est* – aki szeret, az énekel.” Ágoston kifejti, hogy a templom, amelyben Krisztus lakni akar, a gyülekezet tagjaiból mint élő kövekből épül fel. A kötőanyag pedig az új parancs, a szeretet parancsa, amelyet Krisztus adott. Majd így folytatja: »Énekeljetez az Úrnak új éneket, a föld minden országa, énekeljetez az Úrnak!« Amit itt az »új ének« jelöl, azt az Úr »új parancsnak« nevezi. Mi mást tartalmazna az új ének, ha nem az új szeretetet? Aki szeret, az énekel. Ennek az énekesnek a hangja a szent szeretet izzó lángja.”¹⁴

Az „új ének” témáját megvilágító számos idézet alapján – melyek messze nem a teljességet jelentik – az a meggyőződés alakulhatna ki bennünk, hogy Szent Ágoston itt az éneklésről egy metaforikus, mi több: spiritualizált értelemben beszél, amelynek nem sok köze van a liturgián kívüli vagy azon belüli konkrét zenei gyakorlathoz. Természetesen ez az egyszerűsítés helytelenül értelmezi az egyházatya szemléletmódját. Ha felidézük a „Vallomások”-ból azt a híres helyet, ahol Ágoston a milánói liturgiában, Szent Ambrusnál szerzett zenei tapasztalataival foglalkozik, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a zenére vonatkozó teológiai megfontolások alapja – légyen az liturgikus vagy másféle zene – mindig a konkrét zenei gyakorlat a maga esztétikai vonzerejével és veszélyeivel. Ágoston ezt nem akarja mellőzni, mivel azonban számára a zene nyilvánvalóan nem csak filozófiai diszciplína, hanem konkrét, hangzó „esemény”, mindig továbbmegy egy lépéssel a metaforikus gondolkodás síkjára, amely esztétikai vagy akár nagyon mély emocionális zenei élményeket teológiailag értelmez. Csodálatraméltóan küzd Ágoston azal a kérdéssel, vajon hogyan válhat a zenei élmény hitbeli megtapasztalássá, vagy hogyan viszonylik egymáshoz az érzéki és szellemi-lelki tapasztalás, s

13 *Sermo* 33,1 (CCSL 41,413).

14 *In dedicatione Ecclesiae* 1, *Sermo* 336,1. In: *Obras completas de San Agustín* 25 (BAC 448), Madrid 1984. 758.

hogyan lehet és kell ezeket megkülönböztetni egymástól. A Vallomások 10. könyvében ezt olvassuk: „Megvallom, egy kicsit még most is kedvemet lelem a dallamokban, melyeket igéid éltetnek, mikor édes és művészi hangon éneklük őket. [...] Úgy tűnik fel nékem, hogy olykor több tisztességben részesítem őket, mintsem illik, amikor úgy érzem, hogy lelkünket a hit tüzeiben áhítatosabb és forróbb indulatra készítik maguk e szent igék, ha így éneklük őket, mint készítenék akkor, ha nem így énekelnék őket. [...] Másfelől, mikor eszembe jutnak könnyeim, amelyeket Egyházad énekeinek hallatára ontottam hitem megújulásának első időszakában, és hogy ma is mennyire megindít – nem az ének, hanem az ének tartalma, amikor tiszta hanggal és illő dallamra énekelnek –, megint el kell ismernem ennek az intézménynek nagy hasznát. Így ingadozom az érzéki gyönyörűség veszélye és a megtapasztalt üdvös hatás között, s anélkül, hogy visszavonhatatlan véleményt mondanék, inkább arra hajlom, hogy helyescljcm az Egyház énekszokásait, hogy a gyengébb lélek a fül gyönyörűsége útján az áhítat érzéséhez felemelkedjék.”¹⁵ A továbbiakban természetesen Ágoston hangsúlyozza, hogy számára a zene tartalma a vonzóbb, mint a hangzó forma. (Mellesleg megjegyzendő: az egyház- atya nagyon világosan kimondja, hogy őt csak a jó zene képes a zene tartalmának szintjére emelni. Nyilván a rossz zene annyira zavarta őt, hogy egyáltalán nem tudta a tulajdonképpeni lényegét elérni, például azt, hogy imádkozzék.) Állíthatjuk tehát, hogy a konkrét gyakorlatban megélt zene, nem csak egy kigondolt zenei metafora a zene teológiai értelmezésének alapja, éppúgy, mint a „de musica” (a zenéről szóló) filozófiai spekuláció.

Az újjászületett ember új éneke egészen konkrét tapasztalatokban gyökerzik, talán a milánói rítus énekeiben; ez a Szentháromság-Egy-Istennek a liturgiában megélt dicsőítése, amely egy meghatározott liturgikus formában, a Halleluja-énekben jelenik meg. Lényegtelen egyelőre, hogy az alleluja itt evangélium előtti miseének vagy antifóna vagy pedig a húsvéti időben minden lehetséges énekhez hozzákapcsolt függelék volt. Mint majd látjuk, amikor a szerzők az alleluját magyarázzák, az egyaránt vonatkozik magára a szóra és a konkrét zenei formákra. Szent Ágostonnál az allelujának kiemelten esz-khatologikus dimenziója van. Annak az eljövendő mennyei boldogságnak a kifejezése, melyre a húsvét utáni ötven nap hangsúlyozottan emlékeztetni akar. A húsvéti időszakról szóló egyik beszédében ez áll: „Azt az életet, melyet az Úr feltámadásának ötven napja jelez számunkra, nem birtokoljuk, csak reméljük és remélvén szeretjük; s e szeretetben dicséjjük Istent, aki a reménységre mindannyiunkat meghívott. A dicséretnek ez az éneke az alleluja.”¹⁶

---

15 *Confessiones* X,33 (49,50) (CCSL 27,181skk.)

16 *Sermo in diebus paschalibus* 14, Sermo 243,8. In: *Obras completas de San Agustín* 24 (BAC 447), Madrid 1983. 491.

S ez cikkünk egészen konkrét témája is: az ötven nap ünneplése, ami az eljövendő beteljesedés megízlése. Az időszak fő szimbóluma: az alleluja, a földön zarándokló énekes gyakorlódarabja, hogy a mennyei kórusba felvétessek. „Jelen életünkben kell begyakorolnunk Isten dicséretét, mert eljövendő életünk örök öröme lesz az istendicséret. És senki sem lesz alkalmas az örök életre, ha nem gyakorolta bele magát már itt a földön. Így tehát Istent dicsérjük, s egyúttal kéréseinket is elévisszük. Dicséretünkben ott az öröm, kérő imánkban a szomorúság. Ígéretet kaptunk ugyanis valamiről, ami még nem a miénk. És mivel igaz Az, aki nekünk ezt megígérte, örvendezünk a reménységben, de mivel még nem a miénk, sóhajtozunk vágyakozásunkban. Jó kitartanunk vágyakozásunkban, amíg az ígéret beteljesedik, s elmúlik a szomorúság és egyedül a dicséret marad meg. E két korszak miatt – az egyik a mostani, e földi élet kísértései és nehézségei közepette, a másik az eljövendő, a bizonyosságban és örök ujjongásban –, rendeltetett számunkra két időszak (liturgikus) ünneplése: húsvét előtt és húsvét után. A húsvét előtti idő jelzi a nehézséget, amelyben itt élünk, a húsvét utáni pedig, amelyben most vagyunk, azt a boldogságot, melyben később lesz részünk. [...] Így az előbbi időt böjtölésben és imában töltjük, az utóbbit azonban, a böjtölést abbahagyván, dicsőítésben. Dicsőítő énekünk pedig az alleluja. Az alleluja eredeti jelentése, mint tudjátok: Dicsérjétek az Urat. Ezért van az első időszak az Úr feltámadása előtt, a második az Ő feltámadása után, amely azt az eljövendő életet jelzi, mely még nem a miénk; mert amit [a liturgiában] az Úr feltámadása után jelzünk, feltámadásunk után birtokolni fogjuk.”¹⁷ Egyik húsvéti beszédében Szent Ágoston az allelujáról azt mondja, hogy a földi dicsőítés a mennyeinek előképe: „Ő te boldog alleluja a mennyben! [...] Ott a legtökéletesebb egyetértés uralkodik a dicsőítők között, ahol az énekesek ujjongása gondtalanul szólhat, ahol a tagokban lévő törvény nem áll ellene a lélek törvényének, ahol senki nem gerjed viszálykodásra, ami veszélyeztetné a szeretet győzelmét. Itt a földön még belső nyugtalanásban énekeljük az alleluját, amelyet ott majd zavartalanul énekelhetünk.”¹⁸ A földi és mennyei liturgia közös énekéről – melyről a Liturgikus Konstitúció is beszél – Szent Ágoston ugyanebben a beszédében ezt írja az allelujára vonatkozólag: „Ott is Isten dicsérete és itt is Isten dicsérete: de itt nyugtalanok, ott a biztonságban levők énekelnek, itt a halandók, ott, akik örökké élnek, itt a reménységben, ott valóságban, itt a zarándokúton járók, ott, akik már otthonra leltek.”¹⁹

Az alleluja olyan fogalom, amelyet Ágoston sokféleképpen használ. Az „új ember” nem csak szájával, hanem sokkal inkább egész életével zeng alleluját. A liturgiának folytatódnia kell az életben, a szavakat tetteknek kell

17 *Enarr. in Ps.* 148,1 (CCSL 40,2165).

18 *Sermo in diebus paschalibus* 27, de Alleluja. *Sermo* 256,1. In: *Obras completas de San Agustín* 24 (BAC 447) Madrid 1983. 591.

19 *Sermo* 256,3. Vö. 18. jegyz., 256.

követni, az új ember maga az alleluja, melyet énekel: Isten dicsérete az életben, amikor az etika beéri az esztétikát. Az egyházatyának ez a törekvése – az élet liturgiája – vörös fonalként húzódik végig az idevágó írásokban. A 148. zsoltár kommentárjában olvassuk: „Halleluja! Dicsérjétek az Urat! - mondod a másoknak, s ő is tenéked. Ha mindnyájan intik egymást, akkor meg is teszik azt, amire figyelmeztetnek. De teljes valótokkal dicsérjétek: azaz ne csak hangotok és nyelvetek, hanem lelkiismeretetek, életetek, tetteitek dicsérjék az Istent. Mert akkor énekeljük Isten dicséretét, amikor a templomban együtt vagyunk; mihelyt azonban ki-ki a saját dolgai után jár, mintegy felhagy az istendicsérettel. [...] Ne hagyjon fel azzal, hogy igazul éljen, s akkor mindig dicséri Istent.”²⁰ Az alleluja éneklése kiemelten közösségi jellegű: „Dicsérjétek Istent – mondjuk, amikor alleluját éneklünk, s egymást kölcsönösen az istendicséretre buzdítjuk; egyetértő szívvel jobban dicsérjük Őt, s énekeljük az alleluját, mint a cetera húrjaival.”²¹

Az alleluját kiegészíti a jubilus, a szavak nélküli ének és dicsőítés. Stilizált formáját a mise gregorián allelujájában, az *-a* szótagon énekelt melizmákban tapasztalhatjuk meg, melyek eredetileg az allelujának a verzus utáni visszatérésénél bővültek ki... A jubilus is olyan liturgikus elem, melyet Szent Ágoston a teljes keresztény életgyakorlatra alkalmaz. „Aki jubilál, nem szavakat mond, mert a jubilus szavak nélküli örvendező ének, az örvendezéssel eltelt lélek hangja, aki ebből az érzésből annyit fejez ki, amennyit tud, anélkül, hogy értelmével tisztában lenne vele. Amikor az ember örvendezik, lelkesezésében bizonyos szavakból, melyeket nem lehet világosan kiejteni és megérteni, átmeleg az öröm szövegnélküli kifejezésébe. Ennek módjából kitűnik, hogy örvendező hangokat ad, de nem tudja szavakkal kifejezni azt az örömet, amelyet érez. [...] Mikor énekeljük hát a jubilust? Amikor szavakba nem foglalható az, amit dicsőítünk.”²²

A 8. és 9. századi, Karoling-kori liturgiamagyarázatokban gyakran idézik az ágostoni gondolatokat, át- meg átszöve saját, eredeti kijelentésekkel.²³ A misealleluját kivétel nélkül az angyalok mennyei dicsőítésének részeként értelmezik. A *Celebratio missae* című misemagyarázatban ez áll: „Az alleluját először az Új Szövetségben hallották, hiszen János így szól: Nagy sereg hangját hallottam a mennyben, mondván: Alleluja! [Jel 19,1] És miután tudjuk, hogy az angyalok a mennyben Istent dicsérik ezzel a hanggal, úgy hisszük, hogy Isten előtt kedves ez a dicséret. Az alleluja ugyanis azt jelenti: Dicsérjétek az Urat! Azért mi is énekeljük, megmutatva ezzel, hogy ugyanazon Istent

20 *Enarr. in Ps. 148,2* (CCSL 40,2166).

21 *Sermo in diebus paschalibus* 14, *Sermo* 243, vö. 16. jegyz.

22 *Enarr. in Ps. 99,4 et 5* (CCSL 39,1394).

23 Vö. Anders Ekenberg: *Cur cantetur? Die Funktionen des liturgischen Gesanges nach den Autoren der Karolingerzeit* (Bibliotheca theologiae practicae. Kyrkovetenskapliga studier 41)/Stockholm 1987. 68. skk.

dicsérjük a földön, akit az angyalok tisztelnek a mennyben.”²⁴ Eltekintve attól, hogy az alleluja első újszövetségi megjelenéséről szóló információ nem egészen pontos, és tipológiai szempontból egy kis kiigazításra szorul, mégis az alleluja újszövetségi értelmezése beleillik abba a gondolatkörbe, melyet Szent Ágostonnál részletesen megismertünk, s amelyet itt konkrétan a mise allegorikus magyarázatának példajaként alkalmaznak. Az alleluja az új szövetség húsvéti időszakának kifejezése; megfordítva – amint számtalan rubrikában olvasható –: Gloriát és hasonló énekeket azért nem énekelnek adventben és nagybőjtben, mert ezek az időszakok az ószövetséget s a megváltásra való várakozást reprezentálják. Ezt a megközelítést találjuk eszkatologikus dimenziókba szélesítve Amalar *Missae expositionis geminus codex*ében: „Alleluja következik az örök feltámadás dicséretéről szóló megemlékezésben.”²⁵ Kapcsolatba hozza az örök nyugalommal és az örök boldogsággal, amely a szó legigazibb értelmében leírhatatlan. Amalar ezután felszólítja az éneklőket: „Ó énekesek, énekeljete az Úrnak új éneket, mert csodadolgokat cselekedtet! [Zsolt 97,1] Csodálatos az Ő műve, melyben meghívott téged, amikor az, amit az egész világ nem tudott befogadni, úgy összezsugorodott, hogy egyetlen emberben is tökéletesen elfér, s te birtokában vagy annak, amit követned kell.”²⁶ Az új teremtés kezdete a megtestesülés, amit Amalar a Magasságbeli „összezsugorodása” alatt ért, amikor is a végtelen nagyság és szélesség egy olyan méretre csökken, amely az ember értelmi horizontjának megfelel. Amalar nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a liturgia és az élet egyetlen egységet képez, s az énekek tartósan bele kell vésődnie az életbe.

Hrabanus Maurus a húsvéti idő vasárnapjaira szánt beszédeinek egyikében az ötven nap (Pentecostes) értelmezésekor annak eszkatologikus jelvoltát magyarázza, s ennek kapcsán az alleluját hozza példának: „A nagybőjti idő, melyet húsvét előtt bőjtvel és a test megsanyargatásával élünk át, e világot jelképezi, melyben testünk sanyargatása által részt kell vállalnunk Krisztus szenvedésében. A húsvéttól a szent pünkösdig terjedő időszak viszont az eljövendő életet jeleníti meg Krisztus feltámadása miatt, melyben nagy örömmel énekeljük Isten dicséretét. Ugyanis az alleluja, melyet a szent Egyház ezekben a napokban oly gyakran énekel, János apostol Mennyei Jelenéseinek tanúsága szerint mennyekből való ének, amely elővételezi számunkra az eljövendő élet dicsőségét, amikor majd Megváltónk példája nyomán halottainkból mi is feltámadunk az örök boldogságra, és a szent angyalokkal szüntelenül zengjük a Teremtő dicséretét mindörökkön örökké.”²⁷

A 12. században egy másik liturgiagyagyarázó, Johannes Belet is az ötvennapos húsvét-ünnep eszkatologikus dimenzióját mutatja meg: „Ezt az

24 Ekenberg, *i.m.* 71.

25 Ekenberg, *i.m.* 72, vö. 26. jegyz.

26 Idézet: Ekenberg, *i.m.* 72.

27 Hrabanus Maurus: *Homilia 18 In octavis Paschae, sive in caeteris dominicis post Pascha.* (PL 110, 36 B.)

időt, azaz a húsvétot a hazatérés idejének is nevezik, mert az Utolsó Ítélet napja utáni időkre utal, amikor Isten kegyelme által visszatérünk az Ádám által elveszített életbe.”²⁸ Ezt az időt az alleluja jellemzi, amely a „mennyei öröm éneke.”²⁹ Az ötven nap ünneplésére vonatkozó bőséges magyarázatban Beleth még egyszer figyelmeztet: „Ötvennapos időnek (Quinquagesima) nevezik ezt az időt, mert arra a jubileum-évi időre utal, amikor teljes lesz a szabadság, és visszaadatik elveszett örökségünk. Ezért énekeljük az alleluját is, de nem térdelünk le, hanem állva imádkozunk, kivéve a keresztjáró napokat.”³⁰ Az ószövetségi „kürtölés (jóbél) évére” való utalás [3Móz 25,8skk.] a húsvéti idő lelki értelmezésével összefüggésben nagyon világosan mutatja, hogy az alleluja a szabadulás és az újrakezdés éneke. Ennek a munkával és vesződséggel terhes időnek számkivetettségéből nyerünk szabadulást az örök nyugalomba és örömbé. Fontos megjegyezni, hogy a 8-12. század fent említett tanúi ismerték a *pentecostes* egységét, és egyetlen ötvennapos ünnepnek tekintették. Bár figyelemreméltó a liturgikus időbeosztás ősi és eredetibb rétegeinek ez a hagyományozása, mégsem lehet túlértelmezni. Ezek a kijelentések sok egyéb mellett állnak, melyek a kortárs gondolatok kifejtésekor egy már részekre bomlott húsvéti időszakot írnak le.

Rendkívül szemléletesen fejezi ki Rupert von Deutz azt, hogy a mennyei alleluja a földi fáradalmak közepette zeng. Ez kell hogy felemelje s az eljövendő örömök dicsőített országa felé irányítsa a lelket:³¹ „Az alleluját a graduale után éneklük mint örömeinket a bűnbánat gyásza után. [...] Inkább ujjongunk (jubilust éneklünk), semmint éneklünk, és a méltó előadás egy rövid szótagját kiterjesztjük egy melizma több hangjára vagy szakaszára, hogy a boldogító hallgatás által elragadtatott lélek elteljék, és oda ragadtassék, ahol »az igazak dicsőségben ujjonganak és örvendeznek lakóhelyükön.«”

Idősebb Wilhelm Durandus von Mende (†1296) nagy liturgiakommentárjában az alleluját mint örömeinket értelmezi,³² ez a vigasztalás öröme a szomorúság után, öröm a mennyei Jeruzsálem felé vezető úton, részesedés az angyalok örvendezésében, az örök boldogság elővételezése, a megtérés feletti öröm és ujjongás Krisztus csodái miatt. „Mivel a szomorúságot vigasztalás követi, hiszen »Boldogok akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak« [Mt 5,4], a graduale után az alleluja szólal meg, amely az öröm éneke, s hallottuk: az angyalok éneklük.”³³ Durandus foglalkozik az alleluja jubilusával is. Az *-a* szótag felett énekelte szöveg nélküli melizmával kapcsolatban így ír egy Pseudo-Bonaventura: „A szentek öröme végtelen nagy, sőt leírhatatlannak is mondják. Ezt fejezi ki az alleluja

28 Johannes Beleth: *Summa de ecclesiasticis officiis* 112 b, CC Cont. Med. 41A, 210.

29 Uo. Nr.23 c. 48.

30 Uo. Nr.121 1. 230.

31 Rupert von Deutz: *De diuinis officiis*, I. 35. CC Cont. Med. 7,29.

32 Vö. Herbert Douteil CSSp: *Studien zu Durantis „Rationale divinatorum officiorum” als kirchenmusikalische Quelle.* (Kölner Beiträge zur Musikforschung 52). Regensburg 1969. 95skk.

33 Guillelmus Duranti: *Rationale divinatorum officiorum*, Liber 4, 20, Nr. 1.

után hosszan énekelt, kedves jubilus. Mi ugyanis az alleluia után hosszan énekelünk az -a szótag felett, s ezzel képletesen azt mondjuk, hogy a szentek öröme a mennyben végtelen és leírhatatlan.”³⁴

Ennyi elég is az allegorizálásból, tipologizálásból, anagógiából, ahogyan a középkori szerzők saját értelmezéseiket nevezik. Ők mindnyájan egy valóságos zenei tapasztalatra építettek, amely akkoriban még sokkal mélyrehatóbb volt, mint ma. Valóban más volt ennek a helyzete, a „Sitz im Leben”-je egy olyan korban, amikor naponta legalább hat órát töltöttek az énekelt istendicsérettel, mint ma, amikor egy 45 perces vasárnapi istentiszteleten alig néhány szegényes énekstrófa gyakran az egyéni aktív zenélés egyetlen helyét jelenti. A zene érzelmi hatása az istendicséret szolgálatában állott, s az isten-élmény helye volt. Már a zsoltárokból olvassuk, hogy az Istenben való gyönyörűség éneklésre indít. „Megvidámítottál, Uram, a te cselekedeteiddel, ujjongok a te kezéd művei felett.” (Zsolt 91[92],5) Ha a szív hittel telik el, túlarad az ének a szájban. Ha az ember Lélekkel telik el, előtör belőle az ujjongó dicséret. Isten legnagyobb tettét azonban az Egyház örömujjongása állítja szemünk elé a húsvéti misztérium megünneplésében. Az új élet felett érzett öröm éneklésben tör ki, az alleluja éneklésében. Ezért a húsvéti keresztény, aki az új életben biztosan elrejtve tudhatja önmagát, mindig énekel. Így a húsvéti Egyház – éneklő Egyház. A feltámadás minden falat lerontó, a halál bilincseit széttörő ereje lehetővé teszi, hogy még a Boszniában dúló háború szörnyűségei láttán is képes legyen az Egyház énekelni és hitének ünneplés megülni. Mert a húsvétban élő keresztény tudja, hogy nem azé az embertelenségé a végső szó, amellyel az egyes emberek vagy akár egész népek szembe kerülnek. Persze, boldog az az ember, aki a halál láttán még mindig – vagy már újból – énekelni tudja az alleluját; erre figyelmeztet az új temetési liturgia is.

A középkori ember hétköznapijai számunkra elképzelhetetlenül nehezek és fáradságosak voltak. Mindez nem tévesztette meg a kor liturgiama-gyarázóit, s más helyen tematikusan írnak erről, de nem a mi feladatunk e helyen kifejteni. Most azokról a távlatokról van szó, melyeket a liturgikus ünneplés nyit meg, amikor ötven napon át ünnepli a húsvétot. S mindezt a zene közvetítésével tette egykor, és teszi ma is.

Fejtegetéseim első, nagyobbik felében azt tartottam fontosnak, hogy az ókeresztény és középkori teológusok gondolat- és képvilágával világítsam meg azt a mondatot, amely az „Egyházi év rendjében”-ben egészen lapidáris tömörséggel utal a húsvéti időszak egy sajátosságára, nevezetesen az alleluja-ének rangjára. Ezt mindenekelőtt teológiaiilag kellett megragadni. De vajon hogyan ültethető át a liturgikus gyakorlatba ez az eszme?

34 Pseudo-Bonaventura: *Opuscula I. De praeparatione ad Missam. II. Expositio missae*. Ed. J. Tamagna, Romae 1794. 129. Idézet: Douteil, i.m. 106.

A továbbiakban az ötven nap liturgiájának zenei megformálásához szeretnék néhány alapvető megjegyzést fűzni.

a) *Az ötven nap általános zenei jellege*

A húsvéti idő istentiszteletein alapvetően többet és intenzívebben kell szóljon az ének és a hangszeres zene, mint az egyházi év más időszakában. A zene lényeges eszköz egy liturgikus ünnep sajátos megformálásában, s ezt tudatosan kell alkalmazni. A hangzó jelzés az istentisztelet résztvevőjének értésére adja: most ünnepi időben vagyunk; vagy: most a megszokott rend szerint megy az élet, vagy: most a mértéktartás ideje van. Ehhez persze hosszú távon kell tervezni, állandó szokásokat bevezetni, s mindezekben hosszán ki is kell tartani, hogy az ünneplő gyülekezet hozzászokhassék ezekhez a jelekhez. A húsvét a bővelkedés, sőt, a túláradó bőség ideje, amely az újjászületett ember szeretetéből fakad.

b) *A hangszeres zene*

Az önálló, szólistikus orgonajáték lényegesen hozzájárulhat az ötven nap sajátos jellegének kialakításához. Kisebb orgonákon is lehet nagyon differenciáltan játszani és regisztrálni. Az orgona hangzásának fénye visszatükrözheti az egész időszak ragyogását. Ne riadjunk vissza a mixtúrák gyakoribb használatától, mértékkel még népének kíséretkor is igénybe vehetjük őket. Ha nagybőjtben az orgonista a hangzás aszkézisét gyakorolva elhagyta az utójátékokat,³⁵ akkor most, a Szent Ötvennapban itt az ideje, hogy hozzátegyen valamit a megszokotthoz. Milyen szép lenne, ha az istentisztelet vezetője utalna arra, hogy a végén valami különlegeset játszik az orgonista, s egyúttal meghívná a híveket, hogy ezt is hallgassák meg. A hangszeres zene egyéb szokásos helyein is, mint pl. az adományok előkészítése vagy az áldozás, megengethetné az orgonista a sípokot. Nincs olyan gyülekezet, amelynek ne lenne valamilyen hangszeren játszó tagja, olykor akár nagyon színvonalas is. Fuvola-orgona, trombita-orgona vagy más hangszerkombinációk tehetik itt változatossá a liturgikus év menetét. Ma a zenekarral kísért templomi zenének is elsősorban kiemelkedő ünnepnapokon van helye.

Tágabb értelemben a „hangszeres zenéhez” tartozik a harangszó is. A hangzásnak itt is adott rendje van, amely különféle fokozatokat ismer, és fontos eszköze a különböző időszakok, valamint bizonyos események sajátos akusztikus megformálásának. Nemcsak vidéken ismert sokak számára az angyali üdvözlés és a halottért szóló harang közötti különbség. A húsvéti időben teljesebben szóló harang segíthet kiemelni az időszak „egyetlen ünnepnap”-jellegét.

---

35 Vö. A húsvét megünneplése, s ennek előkészítése. Az Istentiszteleti Kongregáció körlevele, 16.1.1988, Nr. 17. In: *Osservatore Romano* Dokumentumok, 18/8 VII. melléklet, 19.2.1988.

c) Az alleluja

Az alleluja legyen a húsvéti időszak legfőbb ismérve, „mottó-dallama”...

Sok húsvéti ének tartalmaz még alleluját. Nem kellene feltétlenül csak az evangélium előtti keretversként megjelennie az allelujának. [...]

Az időszak énekrepertoárja a „Gotteslob”-ban [A német katolikus énekeskönyvről van szó, a Ford.] nem fedi le a szentírási olvasmányok széles tematikáját. Azonban épp a húsvéti időben bővítik a szövegek palettáját a kevésbé dalszerű tételek s ezek magukba foglalják az alleluját. Ebben az összefüggésben is újra rá kell mutatnunk arra, hogy a húsvéti gregorián *communio*-antifónák – mivel a napi evangéliumból veszik szövegüket – követésreméltóan kapcsolják össze az Ige asztalát a Kenyér asztalával. A *communiók* jelentős mértékben járulnak hozzá ahhoz, hogy egy adott ünnepnek saját tematikus *arcuata* azaz „*proprium*”-a legyen. Bár ez a fogalom mint a miseénekek besztásának kritériuma „elavult”, tartalmilag nincs megoldva a kérdés. Alapjában véve megfontolandó az a tény, hogy a *Gotteslob* gyakorlatával oly kevés *proprium* valósítható meg az egyes vasárnapokon. Kívánatos lenne az anyanyelvű liturgiában ezeknek a *proprium*oknak a visszanyerése. [...]

Néhány kiválasztott példán szerettem volna megmutatni, hogyan lehet az énekeket gondosan összehangolni az evangéliummal. Az igehirdetés elmélyítése szempontjából ez fontos követelmény, mert így a zene teljesen annak az üzenetnek a szolgálatában áll, amely ötven napon át mondja nekünk: „Énekeljete az Úrnak új éneket, mert csodadolgokat cselekedett!”

(Ford. Nógrádi Lászlóné Kelemen Katalin)

The image shows a musical score for the Alleluia. It consists of four staves of music with lyrics written below. The lyrics are: "Alleluia. In confitemini domino quoniam bonus quoniam in seculum misericordia eius." The music is written in a style typical of 14th-century manuscripts, with square notes on a four-line staff and a treble clef. The text is in Latin and is written in a Gothic script.

„Magasztaljátok az Urat, mert jó, mert az ő irgalma örökkévaló.” (Zsolt 117,1)

Alleluja a keresztyáró napok miséjéből.

(Missale Notatum Strigoniense, 1341 előtt, ma Pozsonyban).